

Filosofie

3de graad D-finaliteit
III-Fil-d

BRUSSEL

D/2024/13.758/195

Versie januari 2024

1 Inleiding

De uitrol van de modernisering secundair onderwijs gaat gepaard met een nieuwe generatie leerplannen. Leerplannen geven richting en laten ruimte. Ze faciliteren de inhoudelijke dynamiek en de continuïteit in een school en lerarenteam. Ze garanderen binnen het kader dat door de Vlaamse regering werd vastgelegd voldoende vrijheid voor schoolbesturen om het eigen pedagogisch project vorm te geven vanuit de eigen schoolcontext. Leerplannen zijn ingebed in het vormingsconcept van de katholieke dialoogschool. Ze versterken het eigenaarschap van scholen die d.m.v. eigen beleidskeuzes de vorming van leerlingen gestalte geven. Leerplannen laten ruimte voor het vakinhoudelijk en pedagogisch-didactisch meesterschap van de leraar, maar bieden ondersteuning waar nodig.

1.1 Het leerplanconcept: vijf uitgangspunten

Leerplannen vertrekken vanuit het **vormingsconcept** van de katholieke dialoogschool. Ze laten toe om optimaal aan te sluiten bij het pedagogisch project van de school en de beleidsbeslissingen die de school neemt vanuit haar eigen visie op onderwijs (taalbeleid, evaluatiebeleid, zorgbeleid, ICT-beleid, kwaliteitsontwikkeling, keuze voor vakken en lessen ...).

Leerplannen ondersteunen **kwaliteitsontwikkeling**: het leerplanconcept spoort met kwaliteitsverwachtingen van het Referentiekader onderwijskwaliteit (ROK). Kwaliteitsontwikkeling volgt dan als vanzelfsprekend uit keuzes die de school maakt bij de implementatie van leerplannen.

Leerplannen faciliteren een **gerichte studiekeuze**. De leerplandoelen sluiten aan bij de verwachte competenties van leerlingen in een bepaald structuuronderdeel. De feedback en evaluatie bij de realisatie ervan beïnvloeden op een positieve manier de keuze van leerlingen na elke graad.

Leerplannen gaan uit van de **professionaliteit** van de leraar en het **eigenaarschap** van de school en het lerarenteam. Ze bieden voldoende ruimte voor eigen inhoudelijke keuzes en een eigen didactische aanpak van de leraar, het lerarenteam en de school.

Leerplannen borgen de **samenhang** in de vorming. Die samenhang betreft de verticale samenhang (de plaats van het leerplan in de opbouw van het curriculum) en de horizontale samenhang tussen vakken binnen structuuronderdelen en over structuuronderdelen heen. Leerplannen geven expliciet aan voor welke leerplandoelen van andere leerplannen in de school verdere afstemming mogelijk is. Op die manier faciliteren en stimuleren de leerplannen leraren om over de vakken heen samen te werken en van elkaar te leren. Een verwijzing van een leraar naar de lessen van een collega laat leerlingen niet alleen aanvoelen dat de verschillende vakken onderling samenhangen en dat ze over dezelfde werkelijkheid gaan, maar versterkt ook de mogelijkheden tot transfer.

1.2 De vormingscirkel – de opdracht van secundair onderwijs

De leerplannen vertrekken vanuit een gedeelde inspiratie die door middel van een vormingscirkel voorgesteld wordt. We 'lezen' de cirkel van buiten naar binnen.

- Een lerarenteam werkt in een katholieke dialoogschool die onderwijs verstrekt vanuit een **specifieke traditie**. Vanuit het eigen pedagogisch project kiezen leraren voor wat voor hen en hun school goed

onderwijs is. Ze wijzen leerlingen daarbij de weg en gebruiken daarvoor **wegwijzers**. Die zijn een inspiratiebron voor leraren en zorgen voor een Bijbelse 'drive' in hun onderwijs.

- De kwetsbaarheid van leerlingen ernstig nemen betekent dat elke leerling **beloftevol** is en alle leerkansen verdient. Die leerling is **uniek als persoon** maar ook **verbonden** met de klas, de school en de bredere samenleving. Scholen zijn **gastvrije plaatsen** waar leerlingen en leraren elkaar ontmoeten in diverse contexten. De leraar vormt zijn leerlingen vanuit een **genereuze** attitude, hij geeft om zijn leerlingen en hij houdt van zijn vak. Hij durft af en toe de gebaande paden verlaten en stimuleert de **verbeelding en creativiteit** van leerlingen. Zo zaait hij door zijn onderwijs de kiemen van een hoopvolle, **meer duurzame en meer rechtvaardige wereld**.
- Leraren vormen leerlingen door middel van leerinhouden die we groeperen in negen **vormingscomponenten**. De aaneengesloten cirkel van vormingscomponenten wijst erop dat vorming een geheel is en zich niet in schijfjes laat verdelen. Je kan onmogelijk over taal spreken zonder over cultuur bezig te zijn; wetenschap en techniek hebben een band met economie, wiskunde, geschiedenis ... Dwarsverbanden doorheen de vakken zijn belangrijk. De vormingscirkel vormt dan ook een dynamisch geheel van elkaar voortdurend beïnvloedende en versterkende componenten.
- Vorming is voor een leraar nooit te herleiden tot een cognitieve overdracht van inhouden. Zijn meesterschap en passie brengt een leraar ertoe om voor iedere leerling de juiste woorden en gebaren te zoeken om **de wereld te ontsluiten**. Hij introduceert leerlingen in de wereld waarvan hij houdt. Een leraar zorgt er bijvoorbeeld voor dat leerlingen kunnen worden gegrepen door de cultuur van het Frans of door het ambacht van een metselaar. Hij initieert leerlingen in een wereld en probeert hen zover te brengen dat ze er hun eigen weg in kunnen vinden.
- Een leraar vormt leerlingen als **individuele leraar**, maar werkt ook binnen **lerarenteams** en binnen een **beleid van de school**. Het Gemeenschappelijk funderend leerplan helpt daartoe. Het zorgt voor het fundament van heel de vorming dat gerealiseerd wordt in vakken, in projecten, in schoolbrede initiatieven of in een specifieke schoolcultuur.
- De uiteindelijke bedoeling is om **alle leerlingen** kwaliteitsvol te vormen. Leerlingen zijn dan ook het hart van de vormingscirkel, zij zijn het op wie we inzetten. Zij dragen onze hoop mee: de nieuwe generatie die een meer duurzame en meer rechtvaardige wereld zal creëren.

1.3 Ruimte voor leraren(teams) en scholen

De leraar als professional, als meester in zijn vak krijgt vrijheid om samen met zijn collega's vanuit de leerplannen aan de slag te gaan. Hij kan eigen accenten leggen en differentiëren vanuit zijn passie, expertise, het pedagogisch project van de school en de beginsituatie van zijn leerlingen.

De leerplandoelen zijn noch chronologisch, noch hiërarchisch geordend. Ze laten ruimte aan het lerarenteam en de individuele leraar om te bepalen welke leerplandoelen op welk moment worden samengenomen, om didactische werkvormen te kiezen, contexten te bepalen, eigen leerlijnen op te bouwen, vakoverschrijdend te werken, flexibel om te gaan met een indicatie van onderwijstijd.

1.4 Differentiatie

Om optimale leerkansen te bieden is [differentiëren](#) van belang in alle leerlingengroepen. Leerlingen voor wie dit leerplan is bestemd, behoren immers wel tot dezelfde doelgroep, maar bevinden zich niet noodzakelijk in dezelfde beginsituatie. Zij hebben een niet te onderschatten – maar soms sterk verschillende – bagage mee vanuit de onderliggende graad, de thuissituatie en vormen van informeel leren. Het is belangrijk om zicht te krijgen op die aanwezige kennis en vaardigheden en vanuit dat gegeven, soms gedifferentieerd, verder te bouwen. Positief en planmatig omgaan met verschillen tussen leerlingen verhoogt de motivatie, het welbevinden en de leerwinst voor elke leerling.

De leerplannen bieden kansen om te differentiëren door te verdiepen en te verbreden en door de leeromgeving aan te passen. Ze nodigen ook uit om te differentiëren in evaluatie.

Differentiatie door te verdiepen en te verbreden

Sommige leerlingen denken meer conceptueel en abstract. Andere leerlingen komen vanuit een meer concrete benadering sneller tot inzichtelijk denken. Variëren in abstractie spreekt leerlingen aan op hun capaciteiten en daagt hen uit om van daaruit te groeien.

Daarnaast bieden leerplannen kansen om de complexiteit van leerinhouden aan te passen. Dat kan door een complexere situatie te schetsen, een minder ingewikkelde bewerking of handeling voor te stellen, of door meer kennis of vaardigheden aan te bieden om leerlingen uit te dagen.

De ene context kan betekenisvol zijn voor een leerlingengroep, terwijl een andere context dan weer betekenisvoller kan zijn voor een andere leerlingengroep. Leerinhouden in verschillende contexten aanbrengen biedt kansen om leerlingen aan te spreken op hun interesses en daagt hen tegelijk uit om andere interesses te verkennen en zo hun horizon te verruimen.

In 'extra' wenken bij de leerplandoelen en in beperkte mate ook via keuzeleerplandoelen bieden we je inspiratie om te differentiëren door te verdiepen en te verbreden.

Differentiatie door de leeromgeving aan te passen

Doordachte variatie in werkvormen (groepswork, individueel, auditief, visueel, actief ...) vergroot de kans dat leerdoelen worden gerealiseerd door alle leerlingen. Het helpt hen bovendien ontdekken welke manieren van leren en informatie verwerken best bij hen passen.

De ene leerling kan snel of zelfstandig werken, de andere heeft meer tijd of begeleiding nodig. Variëren in de mate van ondersteuning, gericht aanbieden van hulpmiddelen (voorbeelden, schrijfkaders, stappenplannen ...) en meer of minder tijd geven, daagt leerlingen uit op hun niveau en tempo.

Leerlingen op hun niveau en vanuit eigen interesses laten werken kan door te differentiëren in product, bijvoorbeeld door leerlingen te laten kiezen tussen opdrachten die leiden tot verschillende eindproducten.

Het samenstellen van groepen kan een effectieve manier zijn om te differentiëren. Rekening houden met verschil in leerdoelen en leerlingenkenmerken laat leerlingen toe van en met elkaar te leren.

Technologie kan al die vormen van differentiatie ondersteunen. Zo kunnen leerlingen op hun maat werken met digitale leermiddelen zoals educatieve software of online oefenprogramma's.

Differentiatie in evaluatie

Tenslotte laten de leerplannen toe te differentiëren in [evaluatie](#) en feedback. Evalueren is beoordelen om te waarderen, krachtiger te maken en te sturen.

Na de afronding van een lessenreeks of na een langere periode gaan leraren door middel van summatieve evaluatie na waar leerlingen staan. De keuze van een evaluatie- en feedbackvorm is afhankelijk van de vooropgestelde doelen.

Formatieve evaluatie is geïntegreerd in het leerproces en gaat uit van een actieve betrokkenheid van leraar en leerling. Het zet leerlingen aan het denken over hun vorderingen en laat leraren toe om tijdens het leerproces effectieve feedback te geven. Door middel van formatieve evaluatie krijgen leraren een goed zicht op het leerproces van leerlingen zodat ze het verder gericht en waar nodig kunnen bijsturen. Het is bovendien een rijke bron voor leraren om te reflecteren over de eigen onderwijspraktijk en de eigen pedagogisch-didactische aanpak bij te sturen.

1.5 Opbouw van leerplannen

Elk leerplan is opgebouwd volgens een vaste structuur. Alle onderdelen maken inherent deel uit van het leerplan. Schoolbesturen van Katholiek Onderwijs Vlaanderen die de leerplannen gebruiken, verbinden zich tot de realisatie van het gehele leerplan.

De **inleiding** licht het leerplanconcept toe en gaat dieper in op de visie op vorming, de ruimte voor leraren(teams) en scholen en de mogelijkheden tot differentiatie.

De **situering** geeft aan waarop het leerplan is gebaseerd en beschrijft de samenhang binnen de graad en met de onderliggende graad, en de plaats in de lessentabel.

In de **pedagogisch-didactische duiding** komen de inbedding in het vormingsconcept, de krachtlijnen, de opbouw, de leerlijnen, de aandachtspunten met o.m. nieuwe accenten van het leerplan aan bod.

De **leerplandoelen** zijn helder geformuleerd en geven aan wat van leerlingen wordt verwacht. Waar relevant geeft een opsomming of een afbakening (★) aan wat bij de realisatie van het leerplandoel aan bod moet komen. Ook pop-ups bevatten informatie die noodzakelijk is bij de realisatie van het leerplandoel. De leerplandoelen zijn gebaseerd op de minimumdoelen van de basisvorming, de specifieke minimumdoelen of de doelen die leiden naar een beroepskwalificatie. Indien een leerplandoel verder gaat, vind je een '+' bij het nummer van het leerplandoel. Al die leerplandoelen zijn verplicht te realiseren. In een aantal gevallen zijn keuzedoelen opgenomen; die leerplandoelen zijn weergegeven in een grijze kleur en het nummer van het leerplandoel wordt voorafgegaan door 'K'.

De leerplandoelen zijn ingedeeld in een aantal rubrieken. Bovenaan elke rubriek vind je de relevante minimumdoelen van de basisvorming, de specifieke minimumdoelen en/of doelen die leiden naar een of meer beroepskwalificaties, afhankelijk van de finaliteit. Als leraar hoef je je die taal niet eigen te maken. Het volstaat dat je de leerplandoelen realiseert zoals opgenomen in het leerplan.

Waar relevant wordt de samenhang met andere leerplannen in dezelfde graad aangegeven, evenals de samenhang met de onderliggende graad.

'Duiding' bij een leerplandoel bevat een noodzakelijke toelichting bij het doel. In pedagogisch-didactische wenken vinden leraren inspiratie om met het leerplandoel aan de slag te gaan. Een rubriek 'extra' bij een leerplandoel biedt leraren inspiratie om verder te gaan dan wat het leerplandoel minimaal vraagt.

De **basisuitrusting** geeft aan welke materiële uitrusting vereist is om de leerplandoelen te kunnen realiseren.

Het **glossarium** bevat een overzicht van handelingswerkwoorden die in alle leerplannen van de graad als synoniem van elkaar worden gebruikt of meer toelichting nodig hebben.

De **concordantie** geeft aan welke leerplandoelen gerelateerd zijn aan bepaalde minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar een of meer beroepskwalificaties.

2 Situering

2.1 Samenhang met de tweede graad

De leerplandoelen van het leerplan Filosofie in de derde graad bouwen verder op de leerplandoelen uit het leerplan Filosofie uit de tweede graad. Ook de opbouw van beide leerplannen Filosofie (tweede en derde graad) is gelijkaardig en herkenbaar en dit zowel op het niveau van de filosofische domeinen als op het niveau van de filosofische vaardigheden.

2.2 Samenhang in de derde graad

Het vak Filosofie in de richting Welzijnswetenschappen vertoont sterke gelijkenissen met het leerplan Uitgebreide Filosofie in de richting Humane Wetenschappen en met het leerplan Godsdienst. Daarnaast zijn er enkele brede inhoudelijke linken te leggen tussen het vak Filosofie en het vak Toegepaste sociale en gedragswetenschappen.

2.3 Plaats in de lessentabel

Het leerplan Filosofie is gebaseerd op specifieke minimumdoelen. Het is gericht op vier graaduren en is bestemd voor de studierichting Welzijnswetenschappen.

Het geheel van de algemene en specifieke vorming in elke studierichting vind je terug op de [PRO-pagina](#) met alle vakken en leerplannen die gelden per studierichting.

Het leerplan kent drie inhoudelijke rubrieken (wijsgerige antropologie, ethiek, kenleer en wetenschapsfilosofie), waaraan overkoepelende filosofische vaardigheden zijn gekoppeld. Het is van belang om te streven naar een evenwichtige verhouding tussen de verschillende onderdelen binnen dit leerplan. Het leerplan eindigt met een algemene rubriek rond de onderzoekscompetentie.

3 Pedagogisch-didactische duiding

3.1 Filosofie en het vormingsconcept

Het leerplan Filosofie is ingebed in het vormingsconcept van de katholieke dialoogschool. In het leerplan staat de culturele, maatschappelijke, talige en sociale vorming van de leerling centraal.

Talige vorming is een belangrijk aspect binnen dit leerplan. De filosoof Aristoteles beweerde al dat de mens een dier is met 'logos', wat letterlijk 'woord' of 'taal' betekent. Leerlingen kunnen volwaardig filosoferen als ze de juiste taal beheersen: ze kennen de betekenis van filosofische termen (zoals 'vrijheid', 'rechtvaardigheid', 'zorg', 'natuur' en 'wetenschap') en weten hoe ze die kunnen toepassen in een argumentatie. Daarnaast ontwikkelen leerlingen zich ook als sociale en culturele wezens door dit vak heen: al van bij het begin van de filosofie staat de dialoog centraal. Leerlingen ontdekken hoe ze hun opvattingen en waarden ontwikkelen in relatie met anderen, welke antwoorden er geformuleerd kunnen worden op ethische kwesties en welke principes er aan de basis liggen van hoe een samenleving functioneert.

Het vak Filosofie kan verbonden worden met de wegwijzers 'uniciteit in verbondenheid', 'verbeelding' en 'rechtvaardigheid'. Leerlingen reflecteren over de mens, de samenleving en de werkelijkheid in dialoog met denkers uit het heden en het verleden. Ze ontdekken de veelzijdigheid van identiteit, leren zich in te leven

in perspectieven van verschillende denkers en leren nadenken over wat een rechtvaardige samenleving kan betekenen.

3.2 Krachtlijnen

Reflecteren over de mens

De vraag naar het mens-zijn behoort tot de kern van filosofisch denken. Wat is het ik? Bestaat er een zelf zonder de ander? Wat is de rol van het lichaam en de geest in onze visie op de mens? Leerlingen benaderen die vragen vanuit belangrijke inzichten uit het domein van de wijsgerige antropologie.

Reflecteren over het goede handelen en het goede leven

Filosofie houdt ook in dat we vragen stellen over wat het goede, geslaagde of gelukkige leven is en wat daaraan bijdraagt. Daarnaast be vraagt ze onze morele keuzes bij gebeurtenissen of actuele kwesties. Die vragen veronderstellen de beheersing van enkele centrale concepten uit de ethiek, zoals zorg, vrijheid en verantwoordelijkheid. Stromingen zoals plicht- en gevolgenethiek, alsook deugd- en zorgethiek bieden aan leerlingen de taal om op diepgaande wijze na te denken over ethische keuzes.

Reflecteren over de samenleving

Een filosoof blikkt niet alleen kritisch terug op ervaringen: hij denkt ook na over hoe de wereld er beter kan uitzien en hoe een samenleving zich kan organiseren. In deze laatste krachtlijn staat de verhouding tussen individuen en de samenleving centraal. Wat betekenen vrijheid en gelijkheid binnen een maatschappij? Kunnen we het gebruik van macht legitimeren? Is democratie een goede staatsvorm? Hoe kunnen we streven naar een rechtvaardige samenleving?

Reflecteren over (de grenzen van) kennis en wetenschap

Zijn onze zintuigen te vertrouwen? Wat is de oorsprong van wetenschap? Wat is het verschil tussen wetenschap en pseudowetenschap? Wat is het verschil tussen een mening en kennis? Kan filosofie zelf een wetenschap genoemd worden? In de kenleer en wetenschapsfilosofie reflecteren leerlingen over de totstandkoming van kennis en over wat wetenschap is.

3.3 Opbouw

De structuur van dit leerplan komt overeen met enkele fundamentele domeinen binnen de westerse filosofie. We beginnen met het domein van de wijsgerige antropologie, en gaan vervolgens in op de ethiek, en ten slotte op de kenleer en de wetenschapsfilosofie. Die filosofische domeinen vormen een referentiekader en bieden een algemene structuur aan het leerplan:

- Wijsgerige antropologie
- Ethiek
- Kenleer en wetenschapsfilosofie

De eerste vier leerplandoelen formuleren overkoepelende filosofische vaardigheden. Die doelen worden aangebracht, inge oefend en geëvalueerd vanuit filosofische thema's en visies die thuishoren binnen de inhoudelijke leerplandoelen. Binnen de vaardigheden ligt er in de derde graad een sterke klemtoon op de interpretatie van filosofische teksten en de ontwikkeling van een mondelinge of schriftelijke argumentatie. Het is van belang om leerlingen gerichte strategieën aan te reiken op basis waarvan ze een filosofische tekst kunnen lezen en hun argumentatie op een gestructureerde wijze kunnen presenteren. Een basisbegrip van concepten uit de logica en de argumentatieleer is daarbij een belangrijke vereiste.

Onder de rubrieken over filosofische vaardigheden en inhouden is er een algemene rubriek 'onderzoekskompetentie' waar leerlingen thema's uit dit leerplan onderzoeken in samenhang met verschillende filosofische domeinen.

3.4 Leerlijnen

3.4.1 Samenhang met de tweede graad

Het leerplan Filosofie in de derde graad bouwt verder op het leerplan Inleiding tot de Filosofie uit de tweede graad. De algemene structuur, waarbij filosofische vaardigheden worden gecombineerd met inhoudelijke thema's en vragen, blijft behouden.

Wat de filosofische vaardigheden betreft, is de samenhang met de tweede graad zeer herkenbaar: vaardigheden zoals het stellen van een filosofische vraag, het argumenteren vanuit een aangebracht thema en het benaderen van teksten komen in de derde opnieuw aan bod. Wel worden die vaardigheden op een complexer en abstracter niveau toegepast. Zo kunnen leerlingen in de derde graad filosofische teksten niet alleen analyseren, maar ook interpreteren. Bovendien krijgt de vaardigheid rond het argumenteren een complexer karakter (verwijzing naar inzichten rond de argumentatieleer).

In de derde graad komen filosofische concepten uit de tweede graad, zoals lichaam en geest, op een complexere wijze aan bod. Ze worden in verband gebracht met filosofische stromingen zoals de fenomenologie en het evolutionair geïnspireerd naturalisme en met filosofische vraagstukken zoals persoonsidentiteit en vrije wil.

Daarnaast groeien leerlingen in zelfstandigheid bij dit vak. Ze leren hoe ze zelf een filosofische argumentatie moeten ontwikkelen met behulp van inzichten uit de logica en de argumentatieleer. Ze leren hoe ze een ethische vraag kunnen beantwoorden vanuit de deugdedethiek en de zorgethiek.

Tot slot is er in de derde graad een sterkere aandacht voor de interpretatie van filosofische teksten. Daarbij wordt eerst vertrokken van toegankelijke teksten uit de leefwereld van de leerlingen om daarna telkens naar een complexer niveau te gaan.

3.4.2 Samenhang in de derde graad

Het vak Filosofie vertoont sterke gelijkenissen met het leerplan Godsdienst. In het leerplan vind je samenhang met doelen of ingrediënten uit de terreinen 'Goed handelen' (G), 'Geloof en context' (GC), 'Hoop en kwetsbaarheid' (H) en 'Samenlevingsopbouw en inspiratie' (S). Afhankelijk van de uitwerking van de doelen en bijhorende ingrediënten kan afstemming tussen beide vakken aangewezen zijn.

3.5 Aandachtspunten

Situering van filosofische thema's

Een situering van filosofische thema's en teksten in een filosofisch-historisch referentiekader is van zeer groot belang om inzicht te verwerven in de ontwikkeling van vragen en concepten door de geschiedenis van de filosofie heen. Je vertrekt daarbij van de westerse filosofie als referentiekader. Je kan wel wijzen op het belang van diversiteit in visies en standpunten.

Van concreet naar abstract

Door fundamentele vragen met concrete thema's te verbinden kan je leerlingen een filosofische cultuur meegeven die hen in staat stelt om concepten zoals rechtvaardigheid, vrijheid en geluk te doorgronden en

toe te passen op hedendaagse kwesties. Je kan hen in dit in dat reflectieproces door een voortdurend evenwicht te bieden tussen filosofische vaardigheden en inhouden.

Leerlijn

Omdat je binnen de filosofische domeinen en thema's verschillende onderwerpen en filosofen kan bespreken, is het aangewezen om binnen de vakgroep af te spreken in welke graad en jaar bepaalde onderwerpen en filosofen aan bod komen en op welke wijze je die over de jaren heen eventueel kan uitdiepen.

Pedagogisch-didactische duiding

In de wenken worden er voor die thema's suggesties gegeven aan de hand van brede filosofische vragen en concepten. Als je die suggesties graag volgt, dan kan je daaruit per leerplandoel een keuze maken: het is geen streefdoel om de volledige lijst van suggesties af te werken.

Onderzoekscompetentie

De onderzoekscompetentie kan worden gerealiseerd met inhouden van dit leerplan die gerelateerd zijn aan specifieke minimumdoelen. In de studierichting Welzijnswetenschappen kan de onderzoekscompetentie ook aan bod komen via inhouden van andere leerplannen. Om dat duidelijk te maken wordt het leerplandoel over de onderzoekscompetentie voorafgegaan door een #. Dat geeft aan dat het leerplandoel hier aan bod kan komen, maar dat het ook kan worden gerealiseerd via andere leerplannen van het specifiek gedeelte van de studierichting. Je overlegt op schoolniveau welke keuzes worden gemaakt met betrekking tot de realisatie van de onderzoekscompetentie. Op de PRO-tegel [onderzoekscompetentie](#) kan je voor elke studierichting terug vinden via welke leerplannen onderzoeken kan worden gerealiseerd. Bij #LPD 15 geven we aan met welke inhouden de onderzoekscompetentie kan worden gerealiseerd. Op de [leerplanpagina](#) vind je meer informatie over en een aantal mogelijke voorbeelden van hoe je via specifieke inhouden van dit leerplan met je leerlingen kan werken aan de onderzoekscompetentie.

3.6 Leerplanpagina

Wil je als gebruiker van dit leerplan op de hoogte blijven van inspirerend materiaal, achtergrond, professionalisering en lerarennetwerken, surf dan naar de [leerplanpagina](#).

4 Leerplandoelen

4.1 Filosofische vaardigheden

Minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar BK

LPD 1 + De leerlingen stellen filosofische vragen aan de hand van een aangebracht thema.

Samenhang derde graad: III-UiFi-d LPD 1+

2de graad: II-Fil-d LPD 1

Wenk: Het leerplandoel komt ook aan bod in het leerplan van de tweede graad, maar vraagt om een zelfstandigere aanpak in de derde graad. Leerlingen kunnen zelfstandig filosofische vragen stellen vanuit een thema.

Wenk: Je kan vertrekken van beeld- of tekstmateriaal (bv. filmpje, kunstwerk, cartoon, opiniestuk, column) om het stellen van filosofische vragen op regelmatige wijze in te oefenen.

Wenk: Je kan leerlingen uitdagen om aan elkaar filosofische vragen te stellen.

LPD 2 De leerlingen interpreteren filosofische teksten.

Samenhang derde graad: III-UiFi-d LPD 2

Duiding: Filosofische teksten verwijzen in de eerste plaats naar geschreven teksten: zowel (toegankelijke) primaire teksten van filosofen als secundaire teksten (bv. opiniestukken of columns over filosofische thema's). Daarnaast kunnen ook gesproken teksten aan bod komen zoals interviews of podcasts met of van filosofen.

Wenk: Je laat leerlingen kennismaken met de historische en filosofische context van een tekst. Je kan onder meer ingaan op de maatschappelijke problemen van die tijd en de (mogelijke) intentie van de filosoof bij het schrijven van de tekst.

Wenk: Je kan leerlingen concrete richtvragen laten stellen en opdrachten bij een tekst geven. Bij wijze van ondersteuning kan je hen een aantal methodes aanreiken (bv. voorleesmethode of zin-voor-zin-analyse).

Wenk: Je laat leerlingen verwoorden welke filosofische vraag of welk filosofisch probleem aan bod komt in een tekst en wat de hoofdgedachte van de auteur(s) is. Je laat leerlingen een tekst structureren, de inhoud parafraseren en de concepten analyseren.

Wenk: Je kan leerlingen een tekst kritisch laten beoordelen door na te gaan of ze het eens zijn met de vooronderstellingen, de argumentatie en de conclusie.

LPD 3 De leerlingen ontwikkelen een argumentatie over filosofische thema's en teksten met behulp van inzichten uit de argumentatieleer: geldigheid van een redenering, drogredenen en valkuilen van het denken.

Samenhang derde graad: III-UiFi-d LPD 3

Wenk: Je kan ingaan op de geldigheid van een redenering alsook op de consistentie en relevantie van argumenten. Daarvoor kan je verwijzen naar de basisbeginselen uit de logica zoals premisse, conclusie, syllogisme, modus ponens en modus tollens. Je kan ook ingaan op het onderscheid tussen geldigheid van een redenering en waarheid van een conclusie.

Wenk: Je kan leerlingen drogredenen leren herkennen. Voorbeelden van een aantal vaak voorkomende drogredenen zijn onder meer de cirkelredenering, het vals beroep doen op autoriteit, de persoonlijke aanval of post hoc, ergo propter hoc. De lijst

van drogredenen is illustratief en geen doel op zich.

Wenk: Je laat leerlingen valkuilen van het denken (denkfouten) ontdekken. Voorbeelden van valkuilen zijn het Halo-effect, bevestigingsvoorkeur (confirmation bias), zwart-wit denken en categoriefouten.

Wenk: Je kan leerlingen concrete voorbeelden leren abstraheren of abstracte ideeën te concretiseren.

Wenk: Je kan leerlingen uitdagen om het standpunt van anderen op een correcte en redelijke manier parafraseren. Je laat hen hun bijvoorbeeld hun eigen vooronderstellingen in vraag stellen en leert hen openstaan voor andere standpunten.

Wenk: Je leert leerlingen argumenten te geven vanuit verschillende filosofische posities als antwoord op een filosofische vraag.

Wenk: Je kan leerlingen een mondelinge argumentatie laten ontwikkelen aan de hand van een debat, stellingenspel of dilemmagesprek. Je kan leerlingen een presentatie laten geven over een argumentatie die ze ontwikkeld hebben over een filosofisch thema.

Wenk: Je kan leerlingen een filosofisch gesprek laten voeren. Je stelt vragen zodat leerlingen hun ideeën samen kunnen onderzoeken. Je stimuleert hen daarbij om hun gedachten helder te formuleren, concepten duidelijk te omschrijven, argumenten en voorbeelden te geven voor hun standpunt, vooronderstellingen, implicaties en consequenties van een stelling te analyseren, hypothesen op te stellen, alternatieve gezichtspunten te onderzoeken, verbanden te leggen en standpunten te vergelijken.

Wenk: Je kan leerlingen een argumentatieve tekst laten schrijven over een filosofisch thema. Je kan hen hiervoor een stappenplan en verschillende strategieën aanreiken.

LPD 4 + De leerlingen reflecteren over aangebrachte thema's rekening houdend met de geschiedenis van de filosofie.

Samenhang derde graad: III-UiFi-d LPD 4+

Duiding: Filosofische thema's en concepten vragen een inzicht in de filosofische, historische en maatschappelijke context waarin zij ontstaan zijn. Het is niet de bedoeling dat je een historisch overzicht van de filosofie of van een filosofisch thema biedt, maar wel dat je bij de uitwerking van de thema's verwijst naar filosofen uit het verleden en het heden.

Wenk: Je kan per filosofisch thema op zoek gaan naar voorbeelden in de geschiedenis van de filosofie. Je kan verkennen hoe een filosofisch thema zich ontwikkelt door verschillende periodes heen.

Wenk: Je kan werken met een historische tijdslijn waarin je verschillende denkers situeert.

Wenk: Je kan leerlingen confronteren met tegengestelde posities van filosofen over een aangereikt thema.

4.2 Filosofische domeinen

4.2.1 Wijsgerige antropologie: reflecteren over wat mensen tot mensen maakt

Minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar BK

LPD 5 De leerlingen reflecteren over de verhouding tussen lichaam en geest vanuit visies en met concepten uit de wijsgerige antropologie.

Samenhang derde graad: III-UiFi-d LPD 5; III-GOD-dda GC 5, 8

2de graad: II-Fil-d LPD 7

Wenk: Leerlingen hebben al kennis van de verhouding tussen lichaam en geest, aangezien dit thema in het leerplan van de tweede graad aan bod kwam. In de derde graad krijgen die concepten een complexere invulling en worden zij gekaderd binnen filosofische stromingen.

Wenk: Je gaat in op de implicaties en consequenties van de al geziene visies over de verhouding tussen lichaam en geest. Aan de hand van aangehaalde concepten uit de tweede graad ga je dieper in op de betekenis van theorieën voor mens- en maatschappijvisie.

Wenk: Je kan vertrekken van een filosofische tekst over de verhouding tussen lichaam en geest om het inzicht in de concepten uit de tweede graad verder uit te diepen.

Wenk: Je kan de relatie tussen geest en lichaam bespreken vanuit verschillende stromingen, zoals het evolutionair geïnspireerd naturalisme en de fenomenologie (bv. Merleau-Ponty over de fenomenologie van het lichaam of specifieke aspecten zoals de fenomenologie van de ziekte bij Havi Carel en de fenomenologie van de seksuele oriëntatie bij Sara Ahmed).

Wenk: Je kan de verhouding tussen lichaam en geest bespreken vanuit theorieën uit de 'filosofie van de geest' (Philosophy of Mind):

- het interactionistisch substantiedualisme;
- het fysicalistisch monisme (bv. behaviorisme, functionalisme en computermodel van de geest).

Wenk: Je kan de verhouding tussen lichaam en geest behandelen met de concepten 'emotie' en 'rede':

- de stoïcijnse benadering van hogere en lagere emoties;
- de wisselwerking tussen de passies en de wil (bv. bij Descartes);
- verschillende opvattingen over emoties (bv. bij Hume, James en Nussbaum);
- specifieke emoties (bv. liefde, trots en walging) waarvan je de lichamelijke en/of geestelijke oorsprong, de a-rationele en/of de redelijke natuur bespreekt.

Wenk: Je kan de verhouding tussen lichaam en geest in verband brengen met het thema persoonsidentiteit:

- Humes benadering van het 'zelf';
- het gedachte-experiment van het schip van Theseus;

- verschillende theorieën over persoonsidentiteit (bv. de lichaamstheorie bij Williams, de geheugentheorie bij Locke of de narratieve theorie bij Schechtman);
- verschillende stromingen binnen de filosofie van de geest (bv. het fenomeen van ‘extended cognition’ waar cognitieve toestanden en processen zich soms buiten ons hoofd en in objecten in onze omgeving uitstrekken).

Wenk: Je kan verwijzen naar opvattingen over het zelf binnen de oosterse en Indiase denktraditie:

- de begrippen ‘brahman’ en ‘atman’ binnen de Indiase filosofie;
- de opvatting van het niet-zelf in het boeddhisme;
- de idee van het ware zelf in de zenschool.

Wenk: Je kan Chinese visies op de menselijke natuur bespreken en toepassen op een hedendaagse problematiek.

Wenk: Je kan de traditionele visies op lichaam en geest in vraag stellen en contrasteren met een feministische, postkoloniale (bv. Fanon) of een niet-westerse visie.

Wenk: Je kan een alternatief voor het individualistisch mensbeeld bespreken (bv. ubuntu bij Motsamai Molefe).

LPD 6 De leerlingen reflecteren over vrijheid en determinisme vanuit visies en met concepten uit de wijsgerige antropologie.

Samenhang derde graad: III-UiFi-d LPD 6

Wenk: Om de concepten vrijheid en determinisme vanuit een wijsgerig antropologisch perspectief te benaderen, kan je vertrekken van enkele filosofische vragen:

- Wat bedoelen we met vrijheid in antropologisch perspectief?
- Is de menselijke vrijheid absoluut of gesitueerd?
- Wat is de invloed van natuurwetten, machtsstructuren, het onbewuste, goddelijke krachten of algoritmen op de vrijheid?
- Wat is de relatie tussen vrijheid en bewustzijn?
- Wat is de relatie tussen vrijheid en wil?

Wenk: Om het begrip determinisme te behandelen, kan je verwijzen naar verschillende stromingen en figuren uit de geschiedenis van de filosofie:

- het stoïcisme over de rol van het lot, de passies en het belang van onverstoorbaarheid;
- confucianisme versus mohisme over de omgang met het lot;
- Spinoza’s determinisme en het perspectief van de eeuwigheid;
- Schopenhauer over het belang van de wil en de ascese;
- Nietzsche over amor fati.

Wenk: Om het begrip vrijheid te behandelen, kan je verwijzen naar verschillende figuren en stromingen uit de geschiedenis van de filosofie:

- Augustinus’ visie op de vrije wil;
- Kants opvatting over autonomie en vrije wil;
- Existentialistische benaderingen van vrijheid (Bv. bij Kierkegaard en Sartre);
- Structuralistische benaderingen;

- Relationale opvattingen van autonomie als iets dat sociale erkenning nodig heeft (bv. bij Axel Honneth en bij Marina Oshana);
- Dennetts opvatting over verschillende vormen van vrije wil.

Wenk: Je kan ingaan op de vraag of de zorg voor de ander een bron of eerder een belemmering van vrijheid kan zijn vanuit verschillende thema's en visies:

- Levinas over het Gelaat van de Ander;
- Simone Weil over het fundamentele belang van plichten (eerder dan van rechten);
- Frankfurt over volitionele noodzakelijkheid en liefde;
- Murdoch over vrijheid als gehoorzaamheid aan de werkelijkheid.

LPD 7 De leerlingen reflecteren over de verhouding tussen cultuur en natuur vanuit visies en met concepten uit de wijsgerige antropologie.

Samenhang derde graad: III-UiFi-d LPD 7

Wenk: Je kan de verhouding tussen cultuur en natuur behandelen vanuit een aantal filosofische thema's:

- de wilde en pure natuur (bv. bij Rousseau);
- de verwevenheid tussen cultuur en natuur (bv. bij Latour en Haraway);
- de vraag of mannelijke en vrouwelijke rollen een sociale constructie zijn (bv. bij de Beauvoir, Butler);
- de relatie tussen natuur en geschiedenis (bv. bij Nietzsche);
- de mens als gebrekkig wezen (bv. bij Gehlen).

Wenk: Je gaat in op de manipulatie en de beheersing van de natuur vanuit filosofische visies:

- het antropocentrisme, het ecocentrisme en het zoöcentrisme;
- de ecofilosofie;
- taoïstische visies over het niet-ingrijpen in de natuur.

4.2.2 Ethiek: reflecteren over wat goed handelen, goed leven en rechtvaardig samenleven is

Minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar BK

LPD 8 De leerlingen reflecteren over centrale concepten uit de ethiek: vrijheid en verantwoordelijkheid, is-ought.

Samenhang derde graad: III-UiFi-d LPD 8; III-GOD-dda G3, GP 233, 234

2de graad: II-Fil-d LPD 8+

Wenk: In de tweede graad hebben leerlingen al een basisbegrip verworven van de concepten norm, waarde en verantwoordelijkheid. In de derde graad wordt het inzicht in die concepten uitgebreid en uitgediept vanuit verschillende filosofische visies en aan de hand van teksten.

Wenk: Je gaat in op centrale concepten uit de ethiek zoals moreel toeval, intentie en handeling.

Wenk: Je gaat in op de verhouding tussen vrije wil en verantwoordelijkheid vanuit het compatibilisme, incompatibilisme en libertinisme.

Wenk: Je kan ingaan op de relatie tussen vrijheid en verantwoordelijkheid vanuit een aantal filosofische thema's die je met een denker verbindt:

- De Beauvoir over intersubjectiviteit en de relatie met de ander;
- Levinas' opvatting over het Gelaat van de Ander;
- Arendts opvatting over opvoeding en liefde voor de wereld;
- Strawson over vrijheid, verantwoordelijkheid en reactieve attitudes;
- Jennifer Saul over verantwoordelijkheid voor impliciete biases.

Wenk: Je bespreekt normen en waarden vanuit een relativistische en universalistische insteek:

- het onderscheid tussen descriptief en moreel relativisme en universalisme;
- het moreel universalisme en de discussie over de universaliteit van de Rechten van de Mens;
- de vraag of normen, waarden en rechten enkel voor mensen gelden.

Wenk: Je gaat in op het begrippenpaar is-ought aan de hand van:

- descriptieve en normatieve onderscheidingen;
- de vraag of je uit descriptieve uitspraken normatieve uitspraken kan afleiden;
- de vraag of er een kloof bestaat tussen 'wat is' en 'wat moet zijn';
- de vraag of de afleiding van 'ought' uit 'is' een drogreden is (bv. de naturalistische drogreden);
- de afleiding van 'ought' uit 'is' in het natuurwetsdenken (bv. Thomas van Aquino).

Wenk: Je wijst erop hoe 'is-ought' soms aan bod komt bij ethische standpunten (bv. over abortus, gender, euthanasie, homoseksualiteit en polygamie).

Wenk: Je kan het begrippenpaar is-ought aan de hand van een aantal filosofische vragen behandelen:

- Kan je uit de toestand van de wereld afleiden hoe de wereld moet zijn?
- Heeft de werkelijkheid een normatief karakter?
- Zijn natuurlijke fenomenen ook goede fenomenen?
- Kunnen feiten altijd gescheiden worden van waarden? (bv. bij Philippa Foot of Iris Murdoch)

LPD 9 De leerlingen reflecteren over het goede en het geslaagde leven.

Samenhang derde graad: III-UiFi-d LPD 9; III-GOD-dda H 8

Wenk: Je gaat in op de vraag wat een geslaagd leven is en op het onderscheid tussen een objectivistisch en subjectivistisch standpunt.

Wenk: Je kan ingaan op de vraag of er al dan niet een onderscheid bestaat tussen een goed en een geslaagd leven. Je bespreekt bijvoorbeeld interne en externe factoren voor het geslaagde leven vanuit de visie van Aristoteles, het stoïcisme of

het epicurisme.

Wenk: Je kan ingaan op filosofische visies over het lijden en het kwade (Bv. Schopenhauer of Nietzsche).

Wenk: Je kan ingaan op de plaats van het verlangen in het goede en het geslaagde leven. Je kan dit thema verbinden met:

- de vraag of ethiek ingaat tegen het verlangen of in het verlengde ligt van het verlangen;
- het stoïcisme, het epicurisme en cynisme;
- niet-westerse filosofische stromingen over het goede leven (bv. confucianisme, boeddhisme, buen vivir/sumak kawsay).

LPD 10 De leerlingen reflecteren over goed handelen vanuit visies en met concepten uit de deugdedethiek, plichtethiek, gevolgenethiek en zorgethiek.

Samenhang derde graad: III-UiFi-d LPD 10; III-GOD-dda G 3, 4, 7, GP 233, 234

2de graad: II-Fil-d LPD 9

Wenk: In de tweede graad zijn de leerlingen al vertrouwd met de stromingen van de plichtethiek en de gevolgenethiek. In de derde graad komen ook de deugdedethiek en zorgethiek aan bod. Het is van belang dat de leerlingen de onderlinge verbanden en verschillen tussen de vier stromingen herkennen.

Wenk: Je kan vertrekken van concrete ethische vraagstukken uit de actualiteit en uit de leefwereld van de leerlingen. Je laat leerlingen die vraagstukken benaderen vanuit één of meerdere ethische stromingen. Je laat leerlingen argumenten voor en tegen een ethische stroming formuleren.

Wenk: Je bespreekt de argumenten voor en tegen elke stroming en onderzoekt hoe de verschillende stromingen elkaar problematiseren.

Wenk: Je kan bij de herhaling van de basisideeën uit de plicht- en gevolgenethiek die twee stromingen met elkaar contrasteren (bv. plichtethiek van Kant tegenover utilitarisme van Bentham en Mill). Daarnaast kan je de verworven inzichten uitbreiden en verdiepen. Je kan ook hedendaagse deontologische, utilitaristische en consequentalistische theorieën bespreken.

Wenk: Je kan ingaan op de deugdedethiek vanuit een aantal thema's en visies:

- Aristoteles' begrippen 'eudaimonia' en 'phronèsis';
- hedendaagse deugdedethische opvattingen (bv. bij MacIntyre, Anscombe of Hursthouse);
- de verhouding van westerse visies tot niet-westerse deugdedethische visies.

Wenk: Je kan ingaan op de zorgethiek als specifieke theorie door te verwijzen naar:

- het belang van de begrippen kwetsbaarheid en 'care' (bv. bij Gilligan);
- de rol van emoties en empathie in ethisch handelen;
- de mens als relationeel en afhankelijk wezen;
- het belang van context in zorgrelaties en bij ethisch oordelen.

LPD 11 De leerlingen reflecteren over rechtvaardig samenleven vanuit visies en met concepten uit de ethiek en de politieke filosofie.

Samenhang derde graad: III-UiFi-LPD 16; III-GOD-dda S 2, 6, SP 309, 310, SI 329

Duiding: Om dit doel te realiseren verken je de concepten 'rechtvaardigheid', 'herverdeling', 'gelijkheid' en 'vrijheid'.

Wenk: Je kan met de leerlingen bespreken wat een samenleving is en wat verschillende vormen van samenleven zijn.

Wenk: Je kan ingaan op de verschillende interpretaties van het begrip 'rechtvaardigheid' vanuit politiek-filosofische thema's:

- het onderscheid tussen herverdelende, wettelijke en ruilrechtvaardigheid;
- culturele rechtvaardigheid, multiculturalisme en minderheidsrechten (bv. bij Kymlicka).

Wenk: Je kan het probleem van de verdeling van de welvaart in de samenleving (herverdelende rechtvaardigheid) bespreken vanuit politiek-filosofische stromingen:

- liberaal egalitarisme (bv. bij Rawls);
- libertarisme (bv. bij Nozick);
- communitarisme (bv. bij Taylor);
- capability theorie (bv. bij Sen of Nussbaum);
- het debat rond het basisinkomen (bv. bij Van Parijs);
- Marx' visie over arbeidswaarde en zijn kritiek op het kapitalisme.

Wenk: Je kan ingaan op het begrip gelijkheid vanuit politiek-filosofische thema's:

- het onderscheid tussen rekenkundige gelijkheid (equality) en proportionele gelijkheid (equity). Je kan duidelijk maken dat gelijkheid niet noodzakelijk een gelijke behandeling veronderstelt;
- verschillende interpretaties van de meritocratie (bv. bij Mozi, Sandel of Nozick).

Wenk: Je kan het begrip 'politieke vrijheid' verbinden met:

- opvattingen over de organisatie van de samenleving (bv. bij Aristoteles, Al Farabi, Spinoza, Rousseau, Locke of Kant);
- het verschil tussen positieve en negatieve vrijheid (bv. bij Berlin).

4.2.3 Kenleer en wetenschapsfilosofie: reflecteren over waarheid, kennis en wetenschap

Minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar BK

LPD 12 De leerlingen reflecteren over het onderscheid tussen de natuur- en menswetenschappen en over de eigenheid van filosofie.

Samenhang derde graad: III-UiFi-d LPD 13

2de graad: II-Fil-d LPD 5

Wenk: In de tweede graad maken leerlingen kennis met de veelzijdige definitie van filosofie. Daarbij is er zowel een historische als een thematische benadering mogelijk. In de derde graad leggen leerlingen op zelfstandigere wijze de verschillende linken tussen filosofie en andere wetenschappen.

Wenk: Je gaat in op de gelijkenissen en verschillen tussen natuurwetenschappen, menswetenschappen en filosofie:

- verschillende methodes, vragen en domeinen die aan bod komen in de filosofie en in de verschillende wetenschappen;
- de evolutie in de verhouding tussen filosofie en wetenschap;
- de ontwikkeling van verschillende wetenschappen vanuit de filosofie;
- het onderscheid tussen een descriptieve en een normatieve benadering van de werkelijkheid;
- raakvlakken tussen verschillende disciplines, zoals de logica die zowel in de filosofie als de wiskunde thuishoort.

Wenk: Je kan verwijzen naar het belang van de filosofie voor het denken in en over de wetenschap, de maatschappij en de taal:

- precisie in omschrijvingen en afgrenzen van begrippen (definities);
- het ontstaan van de moderne logica en de fundering van de wiskunde;
- de relatie tussen taal en werkelijkheid;
- inzicht in de principes van een vrije samenleving, wetten, constituties en de staat, vrijheid, rechtvaardigheid, het goede samenleven.

LPD 13 De leerlingen reflecteren over waarheid en over de totstandkoming van kennis met de concepten inductie en deductie.

Samenhang derde graad: III-UiFi-d LPD 14

Wenk: Je verwijst naar de verschillende opvattingen over waarheid binnen de filosofie en kan ingaan op de vraag of waarheid al dan niet een menselijke constructie is. Je kan daarbij de correspondentie-, de coherentie-, de pragmatische en de conventietheorie over waarheid behandelen.

Wenk: Je kan het begrip 'kennis' aan de hand van een aantal filosofische stromingen (bv. scepticisme, realisme, universalisme en relativisme) benaderen. Je kan die stromingen behandelen door te vertrekken van een aantal filosofische vragen:

- Is zekere kennis mogelijk?
- Is kennis universeel of relatief?
- Wat is de rol van interpretatie en observatie bij de totstandkoming van kennis?
- Wat is de verhouding tussen meetbaarheid en kennis?

Wenk: Je verwijst naar de rol van de rede en de zintuigen in de totstandkoming van kennis (bv. bij Plato, Aristoteles of Averroës).

Wenk: Je verwijst naar stromingen zoals het rationalisme (Bv. bij Descartes) en het empirisme (bv. bij Locke of Hume).

Wenk: Je bespreekt de concepten 'inductie', 'deductie' en 'abductie' in de zoektocht naar kennis.

LPD 14 De leerlingen reflecteren over de demarcatie van wetenschap en over de rol van falsificatie.

Samenhang derde graad: III-UiFi-d LPD 15

Duiding: Reflectie over de demarcatie van wetenschap en over de rol van falsificatie veronderstelt een minimale basiskennis van concepten zoals pseudowetenschap, observatie, experiment, hypothese, paradigma en theorie.

Wenk: Je bespreekt de wisselwerking tussen enerzijds theorie en hypothesen en anderzijds waarneming en experiment in de hypothetisch-deductieve cyclus:

- zoals er modellen zijn in de wetenschappen (bv. het atoommodel in de fysica) bestaan er ook modellen over de wetenschappelijke methode. Die modellen zijn dus een sterk vereenvoudigde voorstelling;
- aspecten van het wetenschappelijke proces die niet in het model vervat zitten, zoals de manier waarop theorieën ontstaan en sociale aspecten.

Wenk: Je bespreekt de rol van verificatie, falsificatie en positieve of negatieve evidentie in de zoektocht naar wetenschappelijke kennis.

Wenk: Je bespreekt de vraag of er criteria bestaan om wetenschap van pseudowetenschap te onderscheiden:

- voorbeelden van pseudowetenschappen (bv. astrologie en homeopathie), en een definitie (wat geen wetenschap is, maar het wel pretendeert te zijn);
- het eenvoudige demarcatiecriterium van Popper: de falsifieerbaarheid van natuurwetenschappelijke theorieën.

Wenk: Je verbindt de filosofische benaderingen van wetenschap met hedendaagse kwesties en problemen. Je stelt de vraag hoe de menselijke kennis zich verhoudt tot kennis die voortkomt uit artificiële intelligentie.

Wenk: Je kan ingaan op de vraag naar de begrenzing van wetenschap aan de hand van een aantal filosofische vragen:

- Moet wetenschap door de ethiek begrensd worden?
 - Moeten politieke beslissingen gebaseerd zijn op wetenschappelijke inzichten?
- Je kan daarbij ingaan op het onderscheid tussen beleid dat geïnformeerd is door wetenschappelijke evidentie en technocratie.

4.3 Onderzoekscompetentie

Minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar BK

LPD 15 # De leerlingen doorlopen een onderzoekscyclus in samenhang met specifieke inhouden van dit leerplan.

Samenhang derde graad: I-II-III GFL LPD 21, 22, 23, 27

Duiding: Dit doel wordt gerealiseerd in samenhang met de specifieke domeinen: wijsgerige antropologie, ethiek en politieke filosofie of ten slotte kenleer en wetenschapsfilosofie, al dan niet verbonden met andere vakken zoals Toegepaste Sociale en gedragswetenschappen, Natuurwetenschappen of Statistiek.

Wenk: Bij fasen in een onderzoekscyclus kan je denken aan: oriëntatie, probleem(stelling) of onderzoeksvraag, onderzoeksmethode, gegevensverzameling, analyse, conclusie, rapportering. Afhankelijk van de context kunnen een of meerdere fasen in de onderzoekscyclus

zelfstandig of onder begeleiding gebeuren.

Wenk: Leerplandoelen uit de krachtlijn en de rubriek “betekenisvol leren en kiezen” van het Gemeenschappelijk funderend leerplan bereiden voor op een onderzoekscyclus. Leerlingen leren zo vanaf het eerste jaar om doelgericht informatie op te zoeken in diverse bronnen, de informatie doelgericht te beoordelen en te verwerken op een kritische en systematische manier. Ook leren ze om cyclisch te reflecteren over hun eigen leerproces en dat doelgericht bij te sturen. In het Gemeenschappelijk funderend leerplan vind je suggesties om met die leerplandoelen aan de slag te gaan en een leerlijn op te bouwen waardoor leerlingen in de derde graad in staat zijn om een onderzoekscyclus te doorlopen.

5 Basisuitrusting

Basisuitrusting verwijst naar de infrastructuur en het (didactisch) materiaal die beschikbaar moeten zijn voor de realisatie van de leerplandoelen.

Basisuitrusting verwijst naar de infrastructuur en het (didactisch) materiaal die beschikbaar moeten zijn voor de realisatie van de leerplandoelen.

Een lokaal

- dat qua grootte, akoestiek en inrichting geschikt is om communicatieve werkvormen te organiseren;
- met een (draagbare) computer waarop de nodige software en audiovisueel materiaal kwaliteitsvol werkt en die met internet verbonden is;
- met de mogelijkheid om (bewegend beeld) kwaliteitsvol te projecteren;
- met de mogelijkheid om geluid kwaliteitsvol weer te geven;
- met de mogelijkheid om draadloos internet te raadplegen met een aanvaardbare snelheid.

Toegang tot (mobile) devices voor leerlingen.

6 Glossarium

In het glossarium vind je synoniemen voor en toelichting bij een aantal handelingswerkwoorden die je terugvindt in leerplandoelen en (specifieke) minimumdoelen van verschillende graden.

Handelingswerkwoord	Synoniem	Toelichting
Analyseren		Verbanden zoeken tussen gegeven data en een (eigen) besluit trekken
Beargumenteren	Verklaren	Motiveren, uitleggen waarom
Beoordelen	Evalueren	Een gemotiveerd waardeoordeel geven
Berekenen	Berekeningen uitvoeren	
Berekeningen uitvoeren	Berekenen	
Beschrijven	Toelichten, uitleggen	
Betekenis geven aan	Interpreteren	
Een (...) cyclus doorlopen	Een (...) proces doorlopen	Via verschillende fasen tot een (deel)resultaat komen of een doel bereiken

Een (...) proces doorlopen	Een (...) cyclus doorlopen	Via verschillende fasen tot een (deel)resultaat komen of een doel bereiken
Evalueren	Beoordelen	
Gebruiken	Hanteren, inzetten, toepassen	
Hanteren	Gebruiken, inzetten, toepassen	
Identificeren		Benoemen; aangeven met woorden, beelden ...
Illustreeren		Beschrijven (toelichten, uitleggen) aan de hand van voorbeelden
In dialoog gaan over	In interactie gaan over	
In interactie gaan over	In dialoog gaan over	
Interpreteren	Betekenis geven aan	
Inzetten	Gebruiken, hanteren, toepassen	
Kritisch omgaan met	Kritisch gebruiken	
Kwantificeren		Beredeneren door gebruik te maken van verbanden, formules, vergelijkingen ...
Onderzoeken	Onderzoek voeren	Verbanden zoeken tussen zelf verzamelde data en een (eigen) besluit trekken
Onderzoek voeren	Onderzoeken	Verbanden zoeken tussen zelf verzamelde data en een (eigen) besluit trekken
Reflecteren over		Kritisch nadenken over en argumenten afwegen zoals in een dialoog, een gedachtewisseling, een paper
Testen	Toetsen	
Toelichten	Beschrijven, uitleggen	
Toepassen	Gebruiken, hanteren, inzetten	
Toetsen	Testen	
Uitleggen	Beschrijven, toelichten	
Verklaren	Beargumenteren	Motiveren, uitleggen waarom

7 Concordantie

7.1 Concordantietabel

De concordantietabel geeft duidelijk aan welke leerplandoelen de specifieke minimumdoelen (SMD) realiseren.

Leerplandoel	Specifieke minimumdoelen
1+	—

2	SMD 05.02.04
3	SMD 05.02.04
4+	–
5	SMD 05.02.01
6	SMD 05.02.01
7	SMD 05.02.01
8	SMD 05.02.02
9	SMD 05.02.02
10	SMD 05.02.02
11	SMD 05.02.02
12	SMD 05.02.03
13	SMD 05.02.03
14	SMD 05.02.03
15	SMD 01.01.01

7.2 Specifieke minimumdoelen

- 01.01.01 De leerlingen doorlopen een onderzoekscyclus in samenhang met inhouden van minstens 1 wetenschapsdomein verbonden aan de studierichting.
- 05.02.01 De leerlingen reflecteren over de mens vanuit visies en met concepten uit de wijsgerige antropologie.
- Onderliggende (kennis)elementen:
- Geest en lichaam
 - Cultuur en natuur
 - Vrijheid en determinisme
- 05.02.02 De leerlingen reflecteren over rechtvaardig samenleven en goed handelen vanuit visies en met concepten uit de ethiek.
- Onderliggende (kennis)elementen:
- Plicht-, gevolgen-, deugd- en zorgethiek
 - Is-ought
- 05.02.03 De leerlingen reflecteren over het onderscheid tussen natuur- en menswetenschappen en de eigenheid van filosofie.
- Onderliggende (kennis)elementen:
- Inductie en deductie
 - Falsificatie en demarcatie

05.02.04

De leerlingen ontwikkelen een argumentatie over filosofische thema's en teksten met behulp van inzichten uit de argumentatieleer.

Onderliggende (kennis)elementen:

- Geldigheid van een redenering
- Drogredenen en valkuilen van het denken

Inhoud

1	Inleiding.....	3
1.1	Het leerplanconcept: vijf uitgangspunten	3
1.2	De vormingscirkel – de opdracht van secundair onderwijs	3
1.3	Ruimte voor leraren(teams) en scholen	4
1.4	Differentiatie	4
1.5	Opbouw van leerplannen.....	6
2	Situering	7
2.1	Samenhang met de tweede graad	7
2.2	Samenhang in de derde graad	7
2.3	Plaats in de lessentabel.....	7
3	Pedagogisch-didactische duiding	7
3.1	Filosofie en het vormingsconcept.....	7
3.2	Krachtlijnen	8
3.3	Opbouw.....	8
3.4	Leerlijnen.....	9
3.4.1	Samenhang met de tweede graad	9
3.4.2	Samenhang in de derde graad	9
3.5	Aandachtspunten	9
3.6	Leerplanpagina.....	10
4	Leerplandoelen	10
4.1	Filosofische vaardigheden.....	10
4.2	Filosofische domeinen	13
4.2.1	Wijsgerige antropologie: reflecteren over wat mensen tot mensen maakt	13
4.2.2	Ethiek: reflecteren over wat goed handelen, goed leven en rechtvaardig samenleven is.....	15
4.2.3	Kenleer en wetenschapsfilosofie: reflecteren over waarheid, kennis en wetenschap	18
4.3	Onderzoekscompetentie.....	20
5	Basisuitrusting	21
6	Glossarium.....	21
7	Concordantie	22
7.1	Concordantietabel.....	22
7.2	Specifieke minimumdoelen.....	23

